'מרחיבים–מחריבים'

...ענין יצירת מלים חדשות בלשון עורר מלחמה קשה בצד הסופרים אשר בחוץ־לארץ, ז״א דוקא מצד אלה שהיו צריכים לשמח על אשר נמצא מי שמשתדל לעזור להם. סופרים אלה לא יכלו להשלים עם הרעיון כי יושבים בירושלם חמשה אנשים ועוסקים בחרשת מלים. את הועד כּנו בשם ״פבריקה של מלים״, ואת חבריו בשם ״מרחיבים־מחריבים״ את הלשון, כי כל מה שאיננו נמצא בספרות הריהו זר לה.

קם אז הד״ר קנטור[1] עורך ״היום״ וחבר שיר של פגעים בצורת דו שיח ״מניח הלשון״ ו״קורא״[2], שפרסמהו ב״השלח״, להתל בועד הירושלמי, קם לילינבלום שבעיניו לא מצאה חן המלה ״רצינות״ שחדש בן־יהודה ואמר כי הוא מריח בה ריח של ricinus, שמן קיק, ולא הסתפק בזה וקם וחבר מהמלים המחֻדשות ע״י ועד הלשון מכתם בן שורות אחדות שפרסמהו ב״המליץ״, כאומר: ראו מה נותן לכם הועד הירושלמי. והשם ״אזני המן״ שקבע ועד הלשון לתופינים המשֻלשים שעושים לפורים, ואשר לקחהו מדברי קלונימוס בן־קלונימוס – לא מצאו חן ביחוד בעיני הסופר שמעון ברנפלד[3] והרעיש עליו את העולם באחד ממאמריו. ככה מצא לו כל סופר חץ אחר לירות בחברי הועד המסכנים.

וחברי הועד הירושלמי המסכנים לא נרתעו מכל הדברים האלה, וביחוד מן היחס השלילי הזה של סופרי הגולה וענו להם: קל מאד לכם אתם הסופרים היושבים בחוץ־לארץ להסתפק במה שיש כבר בלשון. אתם לא קבלתם עליכם את חובת הדבור העברי. כל ענינכם עם הלשון הוא רק ענין שבכתב, כתיבת ספרים ומאמרים, ושירים וספורים. אתם מיפים דבריכם במליצות לקוחות מהתנך ומתקשטים בנוצות זרות. ואלה מכם הכותבים פרוזה אינם מרגישים במחסור בלשון, ראשונה מפני שאינכם מדברים על הריאַליה של הדברים שבחיים, הנכם כותבים ספורים ומאמרים וכל מיני דברים אחרים, שנית: אם במקרה חסרה לאחד מכם איזו מלה, אתם מחסירים את כל המאמר שהיתה צריכה לבוא בה. וכן הדבר במי שמתרגם משפה זרה לעברית אשר לו בודאי חסרות מלים שונות. הוא מוַתֵּר על כל המשפט, ומי ילך וישוה את דברי המתרגם למקור ויוָכח כי חסרים אילו משפטים בספר שלם. אבל אנחנו בני ארץ ישראל הרוצים להחיות את לשוננו בפינו ובפי ילדינו, אנחנו מכרחים להמציא את כל החסר לנו.

והמנֻצחים היו סוף סוף סופרי הגולה, ובהתחדש מלים רבות מאד הכרחו הם בעצמם להשתמש בהן. ועד הלשון החל לפרסם שמות חדשים ברשימות שונות; רשימות לכלי מלאכה שונים, רשימות למיני מאכלים ומשקאות, רשימות להלבשה ולהנעלה; ומצד שני רשימות למנחי מדעים שונים: מתמטיקה, פיסיקה, כמיה, למדעי הטבע: החי והצומח והדומם, ועוד, ועוד.

זו היתה העבודה העקרית של ועד הלשון. והתעודה השניה היתה. ענין הדיוק בלשון. רגילים היו הסופרים להשתמש במלים בלתי ברורות במובנן לכל מה שהיה חסר בלשון, עפ״י המדה: ״אם אינו ענין לכאן תנהו ענין לכאן״. דבר כזה לא יתכן בשפה חיה הצריכה

1. יהודה ליב קנטור (תר״ט–תרע״ה), המייסד והעורך של העיתון היומי העברי הראשון ״היום״ (תרמ״ו–תרמ״ח) ואחר כך רב מטעם הממשלה במקומות שונים.
2. הוא מ׳ בלשן, ״השלח״ כרך א׳, 286–292.
3. ראה לעיל.

האקדמיה ללשון העברית - מוגן בזכויות יוצרים

לדיק בדבריה ולא להשתמש במה שקוראים תחליף. הן ידעתם את המעשיה במי שכתב לו חתנו ששמו אותו ב״צינוק״ ולא ידע אם זה עפ״י פרוש רשי או הרדק או אבן עזרא[4]. ועל ועד הלשון היתה התעודה לברר את המִשׂג המדֻיק של כל שם מהשמות הנרדפים עד כמה שאפשר.

תעודה שלישית היתה לועד להפטר מכל סבל השמות ההולכים ״שנים שנים״, ז״א שמות דברים המרכבים משתי מלים ולפעמים גם יותר. לכלי המראה על הזמן לשעותיו ולרגעיו קראו בני דורות ההשכלה ״מורה שעות״, ולמתקנו קראו כמובן ״מתקן מורי שעות״; לגליון המתפרסם יום יום או לשבועות או לירחים קראו בשם ״מכתב עתי״ ולמפרסמהו ״מוציא לאור״ (זה בכלל שם מוזר, כי איך יובן בשם ״מוציא לאור״ כי הכונה היא למפרסם מכתב עתי?); ולבית אסף ספרים נתן שם מוזר ״בית עקד ספרים״, ולמשגיח עליו ״מנהל בית עקד ספרים״. דבר זה איננו כלל לרוח הלשון העברית. ישנן לשונות שההרכבה נוחה להן, כגון הגרמנית שאפשר שיהיה בה שם בן יותר מעשרים אותיות במלה אחת כגון Nachmittagsschlaefehen (22 אותיות!) או Zahlungsunfaehigkeit (20 אותיות!) ועוד אלפי שמות כאלה. וישנן לשונות כגון הצרפתית והאנגלית ועוד כאלה שאינן משתמשות עפ״י רב בשמות מרכבים. והשפות השמיות בכלל אינן יכולות לעכל הרכבות בשמות, ואף כי ישנה דרך הסמיכות בהן קשה להשתמש בשמות המרכבים בדרך הסמיכות כשרוצים ליחסם אל אחד כנויי־הקנין המחֻברים אל שם. כי איך נאמר למשל בחפצנו להגיד ״מורה השעות שלי״? הנאמר: ״מורה שעותי״? או: מורי השעות״? וביחוד, איך נאמר: ״מתקן מורה השעות שלי״?

ובכן השתדל הועד לחדש לכל אלה מלים יחידות: שעון, שען, עתון, עורך, ספריה, ספרן, וכן הלאה. והמלים האלה נתקבלו בחיים, ואין זוכר עוד את המלים המוזרות ההן.

מלבד חדושי המלים לצרכי חיי הבית היה צרך שועד הלשון יחדש מלים לבתי הספר.

בימים ההם היו בתי ספר אחדים שקבלו עליהם להורות גם את המקצועות החילונים בעברית. אמנם היו אלה רק בתי ספר עממיים, אך גם לאלה לא היו עדין די שמות לכל המנחים של המקצועות השונים, ומורה מורה היה נאלץ לחדש מלים למה שחסר לו, והתחילה ערבוביה בקביעת השמות, בבי״ס זה קוראים למנח זה בשם זה, ובבי״ס אחר נתן לו שם אחר. ומלבד זה הן לא כל מורה הוא בלשן ומחדש מלים, חמורים פנו אל הועד, והוא היה צריך להיות הפוסק וגם המחדש.

עבר זמן ולביה״ס העממי נוספו שני מוסדות, אחד למטה ממנו ואחד למעלה ממנו: גן הילדים וביה״ס התיכון, הגימנסיה, והיה צרך תכוף במלים חדשות לעוללים הרכים לכל מיני משחקיהם ועבודותיהם, וגם לבוגרים במדעים השונים במדרגה יותר גבוהה. פה היה הפקפוק גדול, אם היה אפשר להורות מדעים כשחסרות מלים רבות להם. אם התחילו להורות למשל תורת הצמח (בוטניקה), היה צריך לקרא בשם לצמחים רבים ושונים, וכן לכל חלק וחלק של הצמח, וכן הדבר בתורת החי, ובתורת הטבע (פיסיקה), ובלמודים אחרים, אך ההכרח הן הוא אבי היצירה, ובכן היו גם פה הכרח ויצירה והתגבר התגברנו על כל הקשיים השונים גם בבוא העת לפתח את המוסד העליון למדע הוא המכללה העברית, ולפניו את התכניון בחיפה אשר שאלת הוראת כל המדעים בו בעברית גרמה ל״מלחמת השפות״ הידועה.

ועד הלשון הלך והתקדם צעד צעד יחד עם החיים, וכל מה שהתקדמו חיינו בארץ ישראל יותר ויותר כן התקדם גם הוא.

ויהא הדבר ברור: אינני אומר ליחס כל

4. הסיפור מובא במסתו של נחום סוקולוב על אליעזר בן־יהודה (״אישים״, מהדורת תשי״ח, עמ׳ 194–195).

שכלול הלשון ומִלוי חסרוניה רק לועד הלשון. הרבה חדשו המורים, הרבה חדשו הסופרים, אך ועד הלשון היה המוסד היחיד שעקר תכליתו היה חדושי מלים ובזה עסק כל הימים בתור חובה.

מתוך דבריו על תחיית הלשון העברית, בִּמלאוֹת חמישים שנה לועד הלשון. לשוֹננוּ כרך י׳ (ת״ש), עמ׳ 272–275.

האקדמיה ללשון העברית - מוגן בזכויות יוצרים